

Värskemad suundumused maailma hariduses

URVE LÄÄNEMETS, haridusteadlane

Haridust nagu teisi valdkondi on pandeemia tugevasti mõjutanud. Varsti saab aasta sellest, kui tavaline õppetöö iga liiki koolides pole enam võimalik olnud. Kuna erinevas vanuses õppijad moodustavad tähelepanuväärse osa elanikkonnast, on see, mis hariduses tegemata või toimumata jääb, ulatusliku sotsiaalse mõjuga. On karta, et soovimatuid tulemusi näeb veel aastategi pärast. Nii OECD, UNESCO kui Euroopa rahvusvaheliste organisatsioonid on väljendanud muret tuleviku pärast - kujunemas on nn poolharitud põlvkond ja suureneb sotsiaalne ebavõrdsus. Kindlasti on võimalik koroonavahetuses kaotatud mingil määral tasa teha, kuid kergeks see tõenäoliselt ei kujune. Kaotatud õppeaeg on pöördumatu ressurss, mida pole võimalik heastada. Kõige keerulisemaks peetakse olukorda ülikoolides, sest neil on vaja lahendada esmajärjekorras raha (õppemaksude) ja logistika küsimused. Kuna kõrgharidus on valdavalt tasuline, pole õppemaksu tasunud üliõpilased lubatud õpetust saanud ning arusaadavalt rahuolematud. Omaette küsimus on neilegi varem plaanitud õpitee ümber mõtestamine ja välisülikoolides õppivad tudengid on teinud ka teisi, eriti eluaseme üürimisega seotud kulutusi. Nii on olukord keeruline nii ülikoolidele kui õppuritele ja lihtsaid lahendusi ei paista. Keegi ei oska prognoosida, kui kaua pandeemia kestab või millega muteerunud viirus veel üllatada võib.

Muutunud õppekeskkonnad ja sotsiaalsed suhted

Kogu maailmas on otsitud võimalusi õppe kvaliteedi tõstmiseks, sest paraku on endiselt liiga palju vähese haridusega inimesi kõikides riikides, kasvab erivajadustega õppurite arv ja mitmed uuringud on näidanud elanikkonna IQ langust, vahemikus 5-8 %. Ka enne pandeemiat loodeti lahendustele korraldada õpet veebikeskkonnas, mida arvati paremini sobivat tänapäeva noortele ning mingil määral on see ka õnnestunud. Eestis vähemalt tähendas pandeemia sunniviisilist digipööret ka nendes koolides, kus siiani väga tehnoloogiat ei kasutatud. Opiq ja teised platvormid on juba mõned aastad pakkunud mitmekesisust, meie õppekavade kohast õppesisu, seda on leida ka teistest, eelkõige rahvusvaheliselt kasutatavatest keskkondadest. Kuigi meie koolide tehnoloogiline varustatus ning õpetajate ja õpilaste oskused arvutipõhiseks õppeks on teiste riikidega võrreldes mõnevõrra paremad, pole rahul ei lapsevanemad ega lapsed. Endiselt kehtib põhimõte: inimest õpetab kõige paremini teine inimene ehk õpilast toetada ja suunata suutev haritud õpetaja. Õppe korraldamine veebikeskkonnas on küll korraldatav, kuid siiski oluliste piirangutega nagu igasuguses teises ja ühetaolises keskkonnas, mis eelkõige õppijaid väsitab. Pole ju kellelegi uudiseks, et erinevad õppeained ja õppijad oma erineva suutlikkusega vajavad võimalikult mitmekesiseid õppekeskkondi, mida suudab luua vaid professionaalne ja pühendunud õpetaja.

IT spetsialistide rahvusvaheline kogukond aktiveeris kiiresti ja aasta jooksul on hulgaliselt ilmunud uusi tooteid, küll äppe, pilvelahendusi ja palju muud, kuid arusaadavalt ei suuda üks keskkond tagada varem kavandatud süsteemset õpet ega ka eesmärgiks seatud tulemusi.

Oluliselt on kasvanud hariduse tähendus äritegevusena. Veebipõhiseks õppeks tuleb vastav keskkond rentida ja maksab kas riik, kool või individuaalne õppur. Loomulikult on intensiivistunud ka igasugune veebipõhine haridusspetsialistide vaheline suhtlus, kuid on hakatud tunnistama ka puudujääke. Maad on hakanud võtma vaimne väsimus, tekkinud on mitmesugused terviseprobleemid, puudus inimlikust suhtlemisest on tekitanud närvilisust ja frustratsiooni, sageli ka depressiooni. Õpimotivatsiooni tõusu ja keskendumist iseseisvale õppimisele oleks raske loota isegi täiskasvanud õpilaste puhul, kõnelemata algklassides ja põhikoolis õppivatest lastest, kellel pole õpioskused veel välja kujunenud. Kõige sellega tuleb arvestada ja lahendused ei sõltu alati ka riikide erinevatest võimalustest haridust rahastada.

Oluliselt on muutunud sotsiaalsed suhted. Isolatsioon omastest, koolikaaslastest ja sõpradest on muutnud inimesed närviliseks ja ebakindlaks, suurenenud on nii reaalne kui virtuaalne vägivald, suur osa lastest maailmas kannatab varasemast ulatuslikuma alatoitluse all. Paljud lapsevanemad on muutunud agressiivseks ja ei luba oma lapsi näiteks kohe kooli pärast *lock-downi* lõppu (nt Taanis). Arusaadavalt ei saa paljud reisida vahetus(üli)õpilastena koolidesse, kus neid oodatakse õppima.

Uued sihised

Kui Maailma Haridusfoorumil Londonis jaanuaris 2020 tehti teatavaks paljulubav uus initsiatiiv - keskenduti alusharidusele, millega loodeti teha uus hea algus üldise kirjaoskuse edendamiseks. Viimastel kümnenditel sihiks seatud ja loodetud hariduskvaliteeti pole saavutatud. Endiselt on liiga palju neid, kelle lugemisoskus pole piisav, teistest põhiteadmistest ja oskustest rääkimata. Seatud eesmärkideni on veel pikk tee minna ning OECD analüüsid aastaraamatutes „*EDUCATION AT A GLANCE*“ pakuvad selleks head võrdlusmaterjali. Järgnevalt mõned tähelepanekud 2020. aasta materjalidest. Pandeemia on muutnud ka esialgset sihiseadet kiiremaks reageerimiseks olukorrale.

OECD peasekretäri Angel Gurria kogumikku sissejuhatav artikkel räägib hoopis kutseharidusest. Ja seda mitmel põhjusel. Kui nn akadeemiline distantsõpe on saanud kasutada veebikeskkondi, siis kutseõpe sattus eriolukorda. Praktilisi oskusi veebipõhisele omandada pole alati võimalik. Kui ettevõtte lõpetasid töö, lõppes ka töökohapõhine õpe. Praktilisi oskusi veebipõhisele ei omanda, vaja on kohanda õpet olukorrale. Pandeemiaga on muutunud ka haridusnõudlus. Lockdown'id kõikides riikides on tekitanud suure vajaduse teenindustöötajate järele paljudes valdkondades, eelkõige tervishoius, hoolduses, kaubanduses, aga ka põllumajanduses jt valdkondades. Sellega koos on tohutult tõusnud kutsehariduse prestiiž ning lugupidamine nende töötajate vastu, kes on hoidnud „elu käigus“. Kutsehariduses propageeritakse lühikursusi, millega omandatakse hädavajalik teadmiste-oskuste miinimum kõige enam nõutavate tööülesannete täitmiseks nn eesliinil. Mingil määral ongi saavutatud tasakaal nõudluse ja pakkumise vahel, kuid lühikoolitustega pole võimalik varasemaid standardile vastavaid kvalifikatsioone omandada ning kindlasti on vajalik praegustele õppuritele edasine täienduskoolitus.

Õpetajatega seotud probleeme on palju ja riigiti on erinevused suured. Üldine tendents: mida madalam haridusaste, seda madalam eeldatav kvalifikatsioon tööle pääsemiseks. Austria, Taani, Ungari, Luksemburg, Poola, Hispaania ja Šveits nõuavad magistri tasemel haridust õpetamiseks

kõikidel haridusastmetel. Sellest omakorda ka kõrgem palk, millega väärtustatakse omandatud täistsükli ülikooliharidust. Kuna kõrghariduseks loetakse ka selle esimest astet ehk bakalaureuseõpinguid, on koolieelsetes asutustes töötavad õpetajad-kasvatajad valdavalt just selle taseme haridusega. Paljudes riikides kasutatakse lasteaedades ja vahel ka algkoolides nn abiõpetajaid, kellelt alati kvalifikatsiooni ei nõutagi. Õpetaja tööelu jaotatakse tavaliselt neljaks perioodiks: algaja õpetaja, 10 aastase, 15 aastase staažiga, üle 15 aasta). Töökogemust arvestatakse erinevate riikide õpetajate karjäärimudelites ja kvalifikatsioonide tunnustamises ning see kajastub ka õpetaja palgas. Palgaerinevused on täheldatavad 8-17% . Gümnaasiumiõpetajate tundide arv võrreldes algklassiõpetajatega on väiksem, erinevus võib olla kuni 28% ,mistõttu nende tunni hind on kõrgem. Õpetajate töötasu pole kaugeltki kõikides riikides olnud tõusuteel nagu meil, Prantsusmaal on õpetajate põhitasu langenud 10%, Jaapanis 8% ja Kreekas koguni 20%. Koolijuhtide palgad on kõikjal kõrgemad õpetajate omast, kuid erinevused on riigiti ikka suured. Palgast olulisem on õpetaja kvalifikatsioon ja pühendumus, mida rahaga ei mõõda. Päril igapäevaste laste ette õpetajat mängima ei lasta, ja ka Eestis tuleks sellele eriti hoolega mõelda. Õpetajatöö koolis pole huvitav hobi, mida MTÜde vahendusel proovimiseks või ajaviiteks korraldada.

Millised on arengusuunad?

Tähelepanuväärselt palju on ilmunud kõikvõimalikke uuringuid ja hoogustunud on veebipõhine õppevara pakkumine, kuid kõigele vaatamata tunnistatakse õpitulemuste langust. Küllap lihtsustus koroonakevadel mõnevõrra ka kõikvõimalike eksamite sisu, kuigi konkreetsete numbrid õpilaste massilist väljalangevust Euroopas ei näita. Ometigi on olukord riigiti erinev, alates juba tehnilisest ettevalmistusest - arvutite olemasolust koolides ja kodudes, mis üldse lubaks mõelda veebipõhisele õppele. Praktiseeritud on erinevaid õppevorme- veebipõhist distantsõpet, hübriidõpet (kus osa õpilasi hajutatud auditooriumides ja osa kas *zoomis* vm), kuid on ka teatud protsent õpilasi ja riike, kes on koroonaperioodil õppimisest kõrvale jäänud.

UNESCO maailmaorganisatsioonina lõi vastava komisjoni (International Commission on the Future of Education), mille üheks liikmeks on ka meile hästi tuntud Vaira Vike-Freiberga. Komisjon tunnistas, et COVID-19 on minema pühkinud mitmed viimastel kümnendil saavutatud edusammud, kuid õppimine ja koolid kõikides maades peavad jääma humanistikest väärtustest lähtuva hariduskorralduse juurde. Komisjon töötas välja 9 soovitusi, mida järgides võiks loota et vaesus, ebavõrdsus ja harimatus kogu maailmas ei kasvaks. Üleilmselt järgitavad ideed ja soovitused on järgmised.

1. **Mõistke haridust kui ühist ja üldrahvalikku hüve.** Kui meil on turvaline elada, on ka teie elu turvaline. Selleks peavad kõik saama koolis käia ja õppida, keegi ei tohi kõrvale jääda. Siis oskame me kõik olukorra kohaselt käituda ja ühiseid väärtusi järgida.
2. **Laiendage hariduse mõistet erinevatele sotsiaalsetele gruppidele.** Eriti peaks toetama neid, kellel haridustee on mingil põhjusel katkenud. Elukestvas õppes saab osaleda igas vanuses ja lühemaid kursusi ning paljusid erinevaid õppevorme ja keskkondi kasutades.

3. **Väärtustage õpetaja elukutset ja õpetajate-vahelist koostööd.** Õpetaja on meie mõistes hädavajalik „maa sool“ kõikides riikides, isegi kui ta peab tööle minema ilma kõrghariduseta. Õpetajate-vaheline koostöö tähendab sünergiat, mis tuleb kõigile kasuks.
4. **Edendage noorte osalemist õppimises ja jälgige nende õigusi.** Tööst ja õppimisest kõrvale jäävate noorte hulk (*Not in Education, Employment or Training*) kasvab erinevatel põhjustel, eriti heaoluühiskondades. Ka Eestis on neid üle 20 000 vanuses 16-26 aastat. Sotsiaalne isolatsioon, sageli ka vaesus on toetanud ühiskonnast võõrandumist, millel võivad olla rasked tagajärjed.
5. **Kaitske sotsiaalseid keskkondi, mida loob kool.** Kuigi õppida saab ka kodus autodidaktina või veebikeskkonnas, on koolil eriline roll ja tähendus. Kool on väga eriline füüsiline ja vaimne keskkond, see peab jääma. See on kollektiivne elu- ja väärtusruum, on sotsiaalne kooslus, mida inimene üksinda või ka väikses grupis ei suuda luua ega kasutada. Koolide ja võimalikult kättesaadava koolivõrgu säilitamine, sh väikesed koolid on väga olulised nii regionaal- ja sotsiaalpoliitiliselt kui ka inimeste vaimse tervise seisukohalt.
6. **Tehke tehnoloogilised võimalused kõigile võimalikult kättesaadavaks.** Kuigi riikidel on erinev majanduslik võimekus ning suutlikkus haridust rahastada, ei tohi tehnoloogiliste vahendite kasutamine ning õppimine veebikeskkonnas sõltuda vaid eraettevõtete suvast ja äriplaanidest. Veebiõppe ühetaolisusest tingitud keskendumis- ja terviseprobleemid eeldavad õppeaja piiramist, samuti vajab lahendust aina süvenev õpilaste motoorne kohmakus ning suutmatust ja oskamatus teha füüsilist tööd. Tehnoloogia kasutamise kultuur vajab edasist teadvustamist ning praktiliste soovitude pakkumist igas vanuses õppuritele.
7. **Kindlustage õppimiseks teaduslikult põhjendatud õppesisu riiklikes õppekavades.** See eeldab sügavat järelemõtlemist ideoloogiate, traditsioonide ja koolikultuuri üle laiemalt igas ühiskonnas. Oluline on õppesisu, sellest ka loosung: *The future of education is in the CONTENT, not the container*. Viimase all mõeldakse eelkõige veebis pakutavat selle hõlmamatus mahus, kuid õppijad ei oska tavaliselt leida, mis sobivaim ja usaldusväärsem. On vaja saavutada sotsiaalne kokkulepe, mida peetakse väärtuslikuks õppida kogu elanikkonnal üldharidusena ja hariduskohustuse täitmiseks. Samuti tuleb tagada õppekavade omavaheline seostatus, et igas vanuses õppija saaks tõrgeteta haridusteel edasi liikuda oma võimete piires. Eriti on vaja edendada STEAM ainete (*Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics*) õppimist ning võidelda kõikvõimaliku väärinformatsiooniga, mida vastutustundetult pakutakse eelkõige sotsiaalvõrkudes. Algklassidele peetakse eriti oluliseks arendada lugemisostust ning matemaatika-alast kirjaoskust.
8. **Kaitske hariduse rahastamist nii oma riigi kui rahvusvahelistest eelarvetest.** Hariduse rahastamine on poliitilise otsustamise küsimus, seda ka erivajadustega õpilasi silmas pidades. Teaduse, hariduse ja majanduse seostamine kolmikheeliksina on osutunud tulemuslikuks paljudes riikides. Pandeemia tingimustes on küll põhitähelepanu tervishoiul, kuid informeeritud elanikkond, kes teab, kuidas tervist hoida, annab võimalused ratsionaalsemaks kõikide riiklike ressursside ja vahendite kasutamiseks.

Teadmatusest ja harimatusest tingitud sotsiaalsed tagajärjed on alati suuremad haridusele tehtud kulutustest.

9. **Arendage üleilmset solidaarsust, et lõpeks ebavõrdsus praegusel tasemel.** Tegemist pole kindlasti mitte tühja loosungiga, sest üleskutse on taastada kõlbelisus ja eetika rahvusvahelises suhtluses, vältimaks konflikte ja ahnitsemist pandeemiast tingitud uute inimlike murede lahendamiseks. Vaktsiini vajavad kõik, pole lahendatud ka paljud pandeemia eelnenud ja senini visalt püsivad probleemid, eelkõige haridusvõimaluste ebavõrdsus ja puudujäägid sotsiaalse turvalisuse tagamisel.

Mida öelda kokkuvõtteks? Näeme, et ajalugu kirjutatakse edasi aina suurema kiirusega ja üha uuemas võtmes. Väärtushinnangud peaksid jääma alati humanistlikest ja oma kultuuri põhialustest lähtuvaks. Taastada tuleb kõigepealt eetiliste normide ja asjatundlikkuse austamine, seda eelkõige meedias, sotsiaalvõrkudes ja igapäevases suhtlemises ning töökorralduses igas eluvaldkonnas. Ka haridus kujundatakse eelkõige oma ühiskonna tarbeks ja muutuvast haridusnõudlusest lähtuvalt. Nii tulebki mõista ja aktsepteerida tõsiasi, et haridus oli, on ja jääb ainsaks võimaluseks omandada teadmisi ja oskusi elus toimetulekuks, sageli ka kohanemiseks ettenägematute olukordadega. 2020 riikliku hariduspreemia laureaat Aleksei Turovski sõnul ei jää õppimata ellu ei inimese ega loomalaps. Sellepärast on koolis omandatavad ja meie elukeskkonnas vajalikud põhiteadmised ja oskused ehk hariduse sisu eriti oluline. Usutavasti on just kõlbluse ja vaimsuse omandamisel ning moraalse toe ja abi pakkumisel kirikul ning tema haridusalasel tegevusel suur potentsiaal. Seda peab oskama ja tahtma laiemalt kasutada. Tehkem siis nii, et suudame jätkata oma keele, kultuuri ja riigiga üksteisest hoolides ja kokku hoides.